

Winfried Schich (1938–2021)

Winfried Schich należał do tych uczonych, którzy

stali się znani nie za sprawą nowych spektakularnych tez, głośnych wystąpień czy obszernych monografii, lecz zyskali międzynarodowe uznanie dzięki solidnym, przenikliwym analizom i interpretacjom źródeł pisanych, wszechstronnej znajomości fachowej literatury i uważnemu uwzględnianiu ustaleń sąsiednich dyscyplin¹.

Głównym przedmiotem jego zainteresowań była średniowieczna Brandenburgia i „Germania Slavica”, obszar kontaktów niemiecko-słowiańskich, który badał z perspektywy interdyscyplinarnej. Prowadził on także studia podstawowe nad historią miejską i historią cystersów, które pozwoliły mu, przy wykorzystaniu różnorodnej metodologii, na rozwinięcie szerokiej koncepcji historii regionalnej o europejskich horyzontach.

Winfried Schich urodził się 20 stycznia 1938 roku w Berlinie jako syn mechanika precyzyjnego, Rudolfa Schicha, i Marii z domu Donner. W 1944 roku wyjechał do Sauerlandu, skąd pochodziła jego matka, gdzie uczęszczał do szkoły podstawowej we wsi Wenholthausen. Po powrocie do Berlina Wschodniego zdał maturę w Liceum im. Aleksandra Humboldta w Berlinie-Köpenick. W roku 1963 ożenił się z Moniką z domu Walter, z którą krótko przed ślubem, w styczniu tegoż roku, uciekł z Berlina Wschodniego. W tym samym roku urodził się ich syn Sebastian. Po ucieczce kontynuował rozpoczęte w 1958 roku studia historyczne, slawistyczne i geograficzne na Wolnym Uniwersytecie w Berlinie (Freie Universität Berlin). W roku 1966 zdał egzamin państwowy dla nauczycieli licealnych z przedmiotów: historia i filologia rosyjska. Od 1968 roku był asystentem w Instytucie Studiów Wschodnioeuropejskich na Wolnym Uniwersytecie w Berlinie Zachodnim, gdzie zajmował się m.in. zbiorem nazw miejscowych (*Ortsnamensammlung*) dla Nowej Marchii. Od 1970 roku był zatrudniony jako asystent w Instytucie Historii im. Friedricha Meineckego, gdzie pod kierunkiem Heinza Quirina (1913–2000) przygotował rozprawę doktorską na temat

¹ W. Irgang, [Rec.] R. Gebuhr, P. Neumeister (Hg.), *Wirtschaft und Kulturlandschaft. Gesammelte Beiträge 1977–1999 zur Geschichte der Zisterzienser und der „Germania Slavica“*, Berlin 2007 [Bibliothek der Brandenburgischen und Preußischen Geschichte 12], D. Bulach, M. Hardt (Hg.), *Zentrum und Peripherie in der Germania Slavica. Beiträge zu Ehren von Winfried Schich*, Stuttgart 2008 [Forschungen zur Geschichte und Kultur Ostmitteleuropas 34], w: *ZfO* 57, 2008, s. 520–522, cyt. s. 521. Z okazji siedemdziesiątych urodzin Winfriedowi Schichowi poświęcono kolejną książkę pamiątkową: *An Elbe und Oder. Beiträge zur brandenburgischen Landesgeschichte. Winfried Schich zum 70. Geburtstag*, red. C. Popp i Joachim Stephan, Einhausen 2008.

historii miejskiej, czyli jednego ze swoich późniejszych obszarów badań. Praca była poświęcona frankońskiemu miastu katedralnemu Würzburg, jednemu z najważniejszych ośrodków kościelnych na wschód od Renu.

W 1974 roku na jej podstawie W. Schich uzyskał tytuł doktora. W rozprawie *Würzburg im Mittelalter. Studien zum Verhältnis von Topographie und Bevölkerungsstruktur* przede wszystkim zajął się związkami między osadnictwem a strukturą społeczną od okresu Merowingów do końca XIII wieku. Bernhard Schimmelpfennig określił ją jako wzorcowe studium w badaniach nad niemiecką historią miejską wczesnego i pełnego średniowiecza, a Klaus Fehn pochwalił za „jasność pytań i struktury, mistrzowskie połączenie różnorodnych metod i precyzyjne sformułowanie wyników”². Opinię Fehnego można zresztą odnieść również do wszystkich późniejszych prac Schicha. Jego dalsze badania ukształtowała współpraca z Wolfgangiem H. Fritze (1916–1991), który analogicznie do terminu „Germania Romana” ukutego przez Theodora Fringsa wprowadził do terminologii średniowiecznej termin badawczy „Germania Slavica”. Zdefiniował go jako „przestrzeń, w obrębie której ludność słowiańska uległa w stopniowym procesie językowej germanizacji, [...] tj. przestrzeń, w której ludność języka niemieckiego zasymilowała językowo ludność języka słowiańskiego”. Pojęcie „Germania Slavica” nie miało jednak oznaczać tylko przestrzeni, ale również projekt badawczy mający prowadzić do lepszego zrozumienia procesów, które tę przestrzeń historyczną konstituowały, „które doprowadziły do restrukturyzacji tej przestrzeni pod względem społecznym, ekonomicznym, terytorialnym, religijnym i osadniczym oraz prowadziły do asymilacji językowej ludności zamieszkującej tę przestrzeń”³. Tłem tych wysiłków była niewątpliwie próba „wypracowania nowej oceny stosunków niemiecko-słowiańskich w historii Niemiec po II wojnie światowej i straszliwych wydarzeniach epoki nazistowskiej w Europie Wschodniej”⁴.

Jako badanie pilotażowe projektu badawczego „Germania Slavica” Winfried Schich wraz z Wolfgangiem H. Fritze testowali połączenie wyników badań różnych dyscyplin w celu uzyskania nowego obrazu relacji pomiędzy słowiańskim i niemieckim osadnictwem w brandenburskich regionach Zauche i Hoher Teltow. Aby uzyskać informacje o skali zagospodarowania terenu przed kolonizacją i w procesie kolonizacyjnym, jak też o ewentualnym udziale w nim Słowian, wprowadzili oni na geomorfologiczną mapę późnosłowiańskich i wczesnoniemieckich znalezisk archeologicznych wszystkie słowiańskie i niemieckie nazwy miejscowości w wąskim znaczeniu, tj. wszystkie nazwy osad, w tym nazwy osad opuszczonych, a tak-

² B. Schimmelpfennig, [Rec.] Winfried Schich, *Würzburg im Mittelalter. Studien zum Verhältnis von Topographie und Bevölkerungsstruktur* (Städteforschung. Reihe A: Darstellungen 3), Köln 1977, *Zeitschrift für Historische Forschung* 7, 1980, s. 119–121, tu s. 119; K. Fehn, [Rec.] Winfried Schich, *Würzburg im Mittelalter. Studien zum Verhältnis von Topographie und Bevölkerungsstruktur* (Städteforschung. Reihe A: Darstellungen 3), Köln 1977, *Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte* 65, 1978, s. 574 nn.

³ W. Schich, „Germania Slavica” – die ehemalige interdisziplinäre Arbeitsgruppe am Friedrich-Meinecke-Institut der Freien Universität Berlin, *JGMOD* 48, 2002, s. 269–297, tu s. 277.

⁴ Tamże, s. 274.

że wzmianki o mieszkańcach słowiańskich w źródłach pisanych⁵. Mapa ukazała się w 1979 roku w *Historischer Handatlas für Brandenburg und Berlin*. Dwa lata wcześniej Winfried Schich opublikował artykuł programowy, w którym szczegółowo opisał metodę i wyniki badań⁶. W 1978 roku na Wolnym Uniwersytecie w Berlinie została oficjalnie założona grupa robocza „Germania Slavica”, która rozpoczęła badania nad regionem Havelland. Niestety nie udało się dokończyć badań nad Nową Marchią, do których zaproszono dwóch polskich historyków: Antoniego Czacharowskiego i Zbigniewa Wielgosza⁷. Wymiana z naukowcami i instytucjami byłego bloku wschodniego oraz wysiłek budowania mostów stanowiły jeden z priorytetów tej grupy. Kilku polskich i czeskich naukowców uczestniczyło już w pierwszym sympozjum zorganizowanym przez nią na Wolnym Uniwersytecie w Berlinie 2–5 października 1978 roku. W Polsce przede wszystkim poznański mediewista, Jerzy Strzelczyk, rozpropagował projekt i cele grupy roboczej „Germania Slavica”, która utrzymywała bliskie kontakty także z Gerardem Labudą, Lechem Leciejewiczem, Stanisławem Trawkowskim i Benedyktem Zientarą oraz ze wspomnianymi już A. Czacharowskim i Z. Wielgoszem. W Czechosłowacji szczególnie intensywnie współpracowała z Vladimírem Nekudą.

Szczególnie bliska sercu W. Schicha była właśnie współpraca z polskimi uczonymi. Znając język rosyjski, uczył się samodzielnie czytać po polsku z pomocą słownika i podręcznika gramatyki. Tym samym poznał polską literaturę naukową w czasie, gdy w Republice Federalnej Niemiec było to jeszcze wyjątkiem. W kilku artykułach szczegółowo omówił polską literaturę badawczą, co miało również na celu stymulowanie innych badaczy do zwiększenia zainteresowania nią⁸.

⁵ Tamże, s. 279.

⁶ W. H. Fritze, W. Schich, *Vorkoloniale und hochmittelalterliche Besiedlung der Zauche und des Hohen Teltow*, Berlin 1977 [Historischer Handatlas von Brandenburg und Berlin IV, 56]; W. Schich, *Zum Verhältnis von slawischer und hochmittelalterlicher Siedlung in den brandenburgischen Landschaften Zauche und Teltow*, JGMOD 26 (1977), s. 53–85 (reprint w: W. Schich, *Wirtschaft und Kulturlandschaft: gesammelte Beiträge 1977 bis 1999 zur Geschichte der Zisterzienser und der „Germania Slavica“*, Berlin 2007 [Bibliothek der Brandenburgischen und Preußischen Geschichte 12], s. 193–222). Metodologicznie fundamentalne znaczenie miało rozróżnienie na pierwotne i wtórne słowiańskie nazwy miejscowości. Pierwsze z nich, które prawie na pewno wskazują na osadnictwo słowiańskie, zostały utworzone głównie od nazw osobowych, natomiast drugie, takie jak *Briest* (‘miejsce, gdzie rosną brzozy’), świadczą jedynie o tym, że teren ten był znany i nazwany przez ludność słowiańską. Por. W. H. Fritze, *Ortsnamenkunde und Landesgeschichte in ostdeutschen Ländern: Probleme der Namenkontinuität*, w: H.-B. Harder (red.), *Deutsch-slawische Namenforschung*, Marburg/Lahn 1981, s. 1–39.

⁷ A. Czacharowski, *Spółeczne i polityczne siły w walce o Nową Marchię w latach 1319–1373 ze szczególnym uwzględnieniem roli możnowładztwa nowomarchijskiego*, Toruń 1968; Z. Wielgosz, *Nowa Marchia w historiografii niemieckiej i polskiej*, Poznań 1980.

⁸ Na przykład Winfrid Schich szczegółowo odniósł się do polskiej literatury na temat powstania miast w artykule: W. Schich, *Die slawische Burgstadt und die frühe Ausbreitung des Magdeburger Rechts ostwärts der mittleren Elbe*, w: D. Willoweit, W. Schich (red.), *Studien zur Geschichte des sächsisch-magdeburgischen Rechts in Deutschland und Polen*, Frankfurt/Main–Bern–Cirencester 1980 [Rechtshistorische Reihe 10], s. 22–61 (reprint w: W. Schich, *Wirtschaft und Kulturlandschaft* (jak w przyp. 6), s. 223–261).

Na Wolnym Uniwersytecie Berlińskim W. Schich był nie tylko członkiem grupy roboczej „Germania Slavica”, lecz również brał udział w zainicjowanym przez Reinharda Schneidera projekcie badawczym na temat cystersów, który został rozszerzony przez Kaspára Elma jako „Badania porównawcze zakonów” (*Vergleichende Ordensforschung*). Doprowadziło to W. Schicha do rozpoczęcia badań nad tym zakonem i opublikowania o nim wielu artykułów. W szczególności zajmował się zagadnieniami z zakresu historii gospodarczej, takimi jak związek cystersów z miastem i handlem, znaczenie cysterskich dworów miejskich oraz działalność cystersów w zakresie produkcji soli⁹.

Twórczość naukowa Schicha do końca jego życia poświęcona była brandenburskiej i porównawczej historii regionalnej, historii miast, studiom nad „Germania Slavica” oraz badaniom nad cystersami. Po habilitacji w 1979 roku na Wolnym Uniwersytecie w Berlinie na podstawie studiów nad stosunkiem osadnictwa słowiańskiego i niemieckiego w „Germania Slavica”, wyklądał on w latach 1980–1981 na uniwersytetach w Kilonii i Hamburgu. W 1982 roku objął katedrę historii średnio-wiecznej na uniwersytecie w Kassel. Tutaj nie tylko kontynuował swoje dotychczasowe studia, ale także poświęcił się badaniom historii północnej Hesji¹⁰. Nawet po wyjeździe do Berlina pozostał związany z okolicami Kassel, gdzie posiadał drugie mieszkanie w Baunatal, w którym w atmosferze spokoju ukończył wiele publikacji.

W 1992 roku Winfried Schich został powołany na nowo utworzoną Katedrę Historii Regionalnej na Uniwersytecie Humboldta w Berlinie, na której aż do przejścia na emeryturę w 2003 roku zajmował się historią regionalną w perspektywie porównawczej, opisywaną w ten sposób przez redaktorów zbioru jego artykułów:

⁹ Wybór jego prac poświęconych cystersom można znaleźć w książce: W. Schich, *Wirtschaft und Kulturlandschaft* (jak w przyp. 6.). Z nowszych prac warto wymienić: tenże, *Die Gestaltung der Kulturlandschaft im engeren Umkreis der Zisterzienserklöster zwischen mittlerer Elbe und Oder*, w: U. Kniefelkamp (red.), *Zisterzienser – Norm, Kultur, Reform – 900 Jahre*, Berlin–Heidelberg–New York 2001, s. 179–209; tenże, *Das Zisterzienserklöster Zinna und der Ausbau des „neuen Landes” im östlichen Barnim*, w: G. H. Jeute, J. Schneeweiß, C. Theune (red.), *Aedificatio terrae*. Beiträge zur Umwelt- und Siedlungsarchäologie Mitteleuropas. Festschrift für Eike Gringmuth-Dallmer zum 65. Geburtstag, Rahden/Westf. 2007 [Internationale Archäologie. Studia honoraria 26], s. 315–323; tenże, *Salem und die Städte im südwestdeutschen Raum. Die Stadthöfe bis zum frühen 14. Jahrhundert*, in: W. Rösener, P. Rückert (red.), *Das Zisterzienserklöster Salem im Mittelalter und seine Blüte unter Abt Ulrich II. von Seelfingen (1282–1311)*, Ostfildern 2014 [Oberrheinische Studien 31], s. 91–122; tenże, *Die Bedeutung der Wassermühle für die zisterziensische Klostergemeinschaft im 12. und 13. Jahrhundert*, w: M. Maříková, Ch. Zschieschang (red.), *Wassermühlen und Wassernutzung im mittelalterlichen Ostmitteleuropa*, Stuttgart 2015 [Forschungen zur Geschichte und Kultur des östlichen Mitteleuropa 50], s. 77–97, 325–326; tenże, *Zisterzienserklöster in der Germania Slavica und ihr Beitrag zur Gestaltung der Kulturlandschaft und zur Entwicklung der Wirtschaft im 12. und 13. Jahrhundert*, w: L. Steindorff, o. Auge (red.), *Monastische Kultur als transkonfessionelles Phänomen. Beiträge einer deutsch-russischen interdisziplinären Tagung in Vladimir und Suzdal*, Berlin–Boston 2016 [Veröffentlichungen des Deutschen Historischen Instituts Moskau 4], s. 353–365.

¹⁰ W. Schich *Die Entstehung der Stadt Kassel. 1075 Jahre Kassel – 800 Jahre Stadt Kassel*, Kassel 1989 [Quellen und Perspektiven zur Entwicklung Kassels 1]; I. Baumgärtner, W. Schich (red.), *Nordhessen im Mittelalter. Probleme von Identität und überregionaler Integration*, Marburg 2001 [Veröffentlichungen der Historischen Kommission für Hessen 64].

Zgodnie z koncepcją Rudolfa Köttschkego i Waltera Schlesingera [...] nie koncentrował się w swoich badaniach nad historią regionalną na szczegółach historycznych osobliwości danej przestrzeni, lecz wraz z konceptualizacją historii regionalnej jako „historii historycznych krajobrazów kulturowych” rozwinął on projekt, w którym dążył do zrozumienia ludzi w (otaczającym) ich świecie, w każdym przypadku wiążącym się z ich religijnym i kulturowym pochodzeniem¹¹.

Lata jego pracy na Uniwersytecie Humboldta w Berlinie przypadły na czasy polityki oszczędnościowej Senatu Berlińskiego, która niemal doprowadziła do zakończenia działalności Komisji Historycznej Berlina, z którą Winfried Schich był związany przez kilka dekad i której członkiem zarządu pozostawał od 1996 do 2019 roku. Jednym z efektów tej polityki było także zamknięcie Katedry Historii Regionalnej po jego przejściu na emeryturę, mimo obietnicy Rady Instytutu Historii Uniwersytetu Humboldta o jej pozostawieniu i zdecydowanie pozytywnej opinii komisji oceniającej.

W dużej mierze dzięki Winfriedowi Schichowi regionalna historia Brandenburgii rozwijała się w ostatnich latach bardzo dynamicznie mimo ograniczonego zaplecza instytucjonalnego. Udało się opublikować prace wyznaczające standardy w tej dziedzinie, takie jak np. *Brandenburgisches Klosterbuch*, która została określona „dziełem stulecia”¹².

Winfried Schich, który prowadził badania interdyscyplinarne, jeszcze zanim interdyscyplinarność stała się modnym hasłem, uczynił z Katedry Historii Regionalnej miejsce, w którym spotykali się nie tylko studenci i absolwenci historii, ale także liczni studenci i absolwenci pokrewnych dyscyplin, takich jak historia sztuki i archeologia, którzy mogli wymieniać się tutaj pomysłami i spotykali się z szacunkiem dla metodologicznej specyfiki różnych dyscyplin.

Utworzenie własnej szkoły nie miało dla W. Schicha większego znaczenia, ale owoce jego działań wykraczają daleko poza prace naukowe, które osobiście nadzorował¹³. Wszystkim, którzy prosili go o pomoc, szczerze poświęcał swój czas i dzielił się z nimi swoją niezwykłą wiedzą. Kiedy pracował na Uniwersytecie Humboldta, był recenzentem lub nieformalnym współpromotorem wielu prac doktorskich. Zapraszał do swojej katedry zagranicznych naukowców, zwłaszcza z Polski, w tym stypendystów Fundacji Humboldta. W ten sposób pod kierownictwem Winfrieda Schicha Katedra Historii Regionalnej Uniwersytetu Humboldta stała się uznanym i wpływowym centrum badań nad historią krajobrazu przekształconego przez człowieka i ważnym miejscem wymiany z polskimi historykami.

¹¹ R. Gebuhr, P. Neumeister, [Wstęp], w: W. Schich, *Wirtschaft und Kulturlandschaft* (jak w przyp. 6), s. 5.

¹² H.-D. Heimann, K. Neitmann, W. Schich (red.), *Brandenburgisches Klosterbuch. Handbuch der Klöster, Stifte und Kommenden bis zur Mitte des 16. Jahrhunderts*, t. 1–2, Berlin 2007 [Brandenburgische Historische Studien 14].

¹³ Winfried Schich był promotorem dwóch rozpraw doktorskich: J. Stephan, *Die Vogtei Salzwedel. Land und Leute vom Landesausbau bis zur Zeit der Wirren*, Frankfurt/M. 2006 [Quellen, Findbücher und Inventare des Brandenburgischen Landeshaupt-Archivs 17] i Christian Popp, *Das Bistum Halberstadt*, t. 1: *Das Kollegiatstift St. Nikolaus in Stendal*, Berlin 2007 [Germania Sacra NF 49].

Winfried Schich poświęcił wiele czasu na pracę w instytucjach umożliwiających prowadzenie badań w długiej perspektywie czasowej. Od 1971 roku był członkiem Landesgeschichtliche Vereinigung, które w 2009 roku, z okazji 125-lecia, powołało go na członka honorowego.

Był członkiem Komisji Historycznej Berlina, Brandenburgii, Hesji i Pomorza oraz Kuratorium Porównawczej Historii Miast w Münsterze. W uznaniu zasług dla nauki polskiej został w 2007 roku wybrany na członka zagranicznego Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie. Dla Komisji Historycznej w Berlinie W. Schich pracował do końca życia nad drugim tomem *Historii Brandenburgii* pt. *Powstanie i rozwój Marchii Brandenburskiej za Askańczyków*.

Profesor dr Winfried Schich zmarł 22 marca 2021 roku w swoim rodzinnym Berlinie, w wieku 83 lat.

Joachim Stephan